

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Atatürk University Journal of Faculty of Letters
Sayı / Issue 67, Aralık/ December 2021, 363-375
FELSEFEYE YENİDEN DÖNÜŞ:
TÜMELLER TARTIŞMASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

The Return to Philosophy: The Views on The Discussion of Universals

(Makale Geliş Tarihi: 22.04.2021 / Kabul Tarihi: 07.06.2021)

Kutsi KAHVECİ*

Öz

Tümeller sorunu, ontolojik ve epistemolojik statü içerisinde Orta Çağ felsefesine damgasını vuran ünlü tartışmalardan biridir. Tümeller sorunu esas itibarı ile tümellerin var olup olmadığı ile değil, nesnel gerçekliklerinin olup olmadığı ile ilgilidir. Bu sorun var olduğu iddia edilen tümellerin gerçekliği sorunudur.

Anahtar Kelimeler: Tümel, Tikel, Tanrı, Realizm, Nominalizm.

Abstract

The problem of universals is one of the well-known debates that marked the medieval philosophy within ontological and epistemological status. The question of universals is not about whether universals exist, but whether they have objective realities. This problem is the question of the reality of universals which are alleged to exist.

Keywords: Universal, Particular, God, Realism, Nominalism.

Giriş

Felsefenin en temel sorunlarından biri hiç şüphesiz tümeller sorunu ya da felsefe tarihindeki meşhur ifadesiyle tümeller kavgasıdır. Orta Çağ düşüncesinde yoğun olarak tartışılan ve doruk noktasına Orta Çağ'da ulaşan bu tartışmanın kökenleri daha eskiye dayanmaktadır. Antik Çağ'da, Platon (MÖ 427-347) ve Aristoteles (MÖ

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü; Assist. Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, e-posta: kkahveci@atauni.edu.tr
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6752-6566>

384-322) felsefelerine kadar geri götürülebilecek olan bu tartışma da bu iki filozofun, özellikle tümeller tartışmasının kavramsal örgüsünün oluşumuna büyük etkileri vardır.

Zihnimizdeki soyut kavramlarla dış dünyamızdaki somut varlıklar arasında nasıl bir ilişki bulunduğu sorusu tümeller tartışmasının merkezinde yer almış, bu çerçevede soyut ve evrensel olan zihni kavram ve tasarımlarımızla, zihnimiz dışındaki somut ve tikel varlıkların gerçekliği sorgulanmıştır. Skolastik felsefenin gelişmesine katkıda bulunarak Orta Çağ'a damgasını vuran ayrıca nominalizmin ortaya çıkma sürecinde önemli bir aşama olan tümel kavramlar ve bu kavramların tikel nesnelere olan ilişkisine dair yapılan tartışmalar karşımıza birbirinden farklı yaklaşımlar çıkarmıştır (Topaloğlu, 2005:53).

Tartışma temellerini, Antik Çağ felsefesinden, Platon'un idealarından almaktadır. Tümeller sorununun temelinde, Platon'un görünüş ve gerçeklik (madde-form) sorununu çözmek üzere geliştirdiği idealar öğretisi ve bu öğretiye Aristoteles'in karşı çıkışı yatmaktadır. Platon, birincil özelliklerin nesnelere -tikellere-, ikincil özelliklerin ise formlara -tümellere- ait olduğunu düşünmüş ve ikincil özelliklerin bilgisinin, idealar dünyasında olduğunu ileri sürmüştür. Aristoteles, tümellerin varlığını kabul etmiş fakat Platon'a karşı çıkarak tümellerin nesnelere bağımsız olmadığını düşünmüştür (Korkman, 2018:433).

Realizm, gerek zihinde ve gerekse dış dünyada tümellerin varlığını kabul etmekte, bu anlamda düşüncemiz ile dış dünya arasında bir uygunluk görmektedir. Bu anlayışa göre dış dünyadaki objeler, zihnimizde keşfettiğimiz evrensel formlara bürünmüştür. Bu anlayışın temellerini atan Platon ruhlarımızın önceden tecrübe ettiği idelerin, sadece zihni soyutlamalar olmadığını, mutlak olup ontolojik gerçekliklerinin bulunduğunu, buna karşılık göreceli olan nesnelere dünyasının ise kendinde gerçek olmayıp bizlere gerçekleri hatırlatan araçlar olduğunu ifade etmiştir (Odabaş, 2018:51-52).

Bu yaklaşıma göre tikeller var oluşlarını ve varlıktaki devamlılıklarını tümellere borçludur. Çünkü tümeller tikellerden daha gerçektir. Ayrıca tümeller mantıksal, zamansal ve metafiziksel açıdan tikellerden daha öncedir. Sözelimi kâğıt üzerindeki üçgen ve dörtgen şekillerinin asıl kaynağı insan zihnindeki üçgen ve dörtgen kavramlarıdır. Kâğıt üzerindeki üçgen ve dörtgen biçimleri büyütülüp küçültülse veya yırtılıp atılsa dahi insan zihnindeki bu kavramlarda bir değişiklik görülmez veya bunlar ortadan kalkmaz. Çünkü bu kavramlar temel, gerçek ve değişmez olan kavramlardır. Kâğıt üzerindeki ise gölge ve görüntüden ibarettir. Görüntüden ibaret olan somut varlıklarda gözlemlediğimiz bireysel nitelikler mutlak gerçeğe sahip değildir. Bunların ötesinde, aralarında ortak özellikler bulunmaktadır ve bu ortak özellikler esastır. Sözelimi kırmızı araba, kırmızı gül ve kırmızı kalem gibi farklı nesnelere, bu farklı nesnelere birbirine bağlayan ortak yön önemlidir, bu da fiziksel olmayan kırmızılık bağıdır. Tikeller yani bireysel varlıklar, dünyamızın Demiurgos

tarafından ideler örnek alınarak yaratılmasına kadar var değillerdir. Dolayısıyla dünyamızdan önce var olan ve gerçek olan şeyler sadece tümelldir (Topaloğlu, 2005:53).

Platon'un değişmez, tümel ve bir olan mutlak gerçeği (ideler dünyası) değişken, olası ve tikel olan nesnel dünyasının ötesinde araması realizmle sonuçlanmış bu da tümel tartışmasına öncülük yapmıştır. Aristoteles ise Platon'dan ayrılarak tümelldin kendi başlarına bir varlıkları bulunmadığını, buna karşın tikellerin içinde yerleşik olduklarını söylemiş ve bütün realitenin (ide-form, madde ve hareket vb) tikel varlıklardan oluştuğunu ifade etmiştir. Ona göre gerçek dediğimiz alan, belirsiz bir alan değildir. Nesnel dünyası da gölgelerden ibaret değildir. Saf form olan Tanrı dışındaki her şey için, madde, düşünce, kuvvet ve gaye gibi dört temel neden gerekmektedir (Aristoteles 1985:1-3). Bu bağlamda insan, millet, adalet, hayvan ve güzellik gibi soyut tümel kavramlarımız ise, subjektif düşüncemizin ürünüdür. Kendi başlarına var olamazlar. Buna karşın gerçekten var olan şeyler, 'şu at' veya 'şu adam' örneğinde olduğu gibi somut tikel varlıklardır (Topaloğlu, 2005:55).

Bilginin imkânı sorusunu araştıran ve bu imkânı oluş dünyasının dışında konumlandıran Platon'dan ayrılan Aristoteles, bilginin kaynağının fizik dünyada olduğunu düşünmüştür. Ona göre, değişmeyen tözler başka bir dünyada varolmazlar; onlar ancak fizik dünyada, nesnelere birlikte bulunurlar. Tözler, fizik nesnelere, madde ve formun birleşmesi ile oluşurlar. Tümel kavramının Aristoteles'in düşüncesinde önemli bir yeri vardır. Özellikle Birinci Analitikler'de tümel önermelerin doğrulanmasından ve çıkarımdaki yerlerinden bahsedilmektedir. Aristoteles hiçbir zaman tümel tartışması adı altında bir araştırma yapmamış fakat konuya ilişkin sorunlara çözüm aramıştır.

Aristoteles'in ılımlı realizmi kendisinden sonra Platon realizmine karşı çok ciddi tepkilerin zeminini hazırlamış ve nominalizmin doğuşunu hızlandırmıştır. Zaten Antisthenes (M.Ö 444-368) idealar teorisinin geçersizliğini kanıtlamak için Platon'a cevaben 'bir at gördüğünü, ancak 'atlık kavramını' göremediğini belirtmiş ve adıcı düşüncenin ilk örneğini sergilemişti. Stoacılar ise bireysel varlıkların gerçekliğini kabul etmekle birlikte, kavramların kelime ve sözcüklerin anlamları olarak söylenen şeyler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Epikürçüler de kavramların birer sestenden ibaret olduğunu belirtmişlerdir (Topaloğlu, 2005:55).

Tümel Sorunu

Tümel sorunu esas itibarı ile tümelldin var olup olmadığı ile değil, nesnel gerçekliklerinin olup olmadığı ile ilgilidir. Diğer bir deyişle tümelldin varlığı her durumda kabul edilmiş; ancak onların nerede olduğu ve insanın onlara nasıl ulaştığı tartışma konusu yapılmıştır. Bu sorun var olduğu iddia edilen tümelldin gerçekliği sorunudur (Hacıkadıroğlu, 1985:140).

Tümel tartışmasının önemi, tümelldin nesnel gerçekliğini savunan realizm ve nesnel gerçekliğinin olmadığını savunan nominalizm olmak üzere iki temel

yaklaşımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olmasıdır. Orta Çağ, uzun olduğu kadar içinde barındırdığı pek çok düşünür ve düşünce açısından da yoğun bir dönemdir. Bu düşünsel yoğunluk önemli ölçüde dönemin neredeyse bütününde varlığını korumuş olan tümeller tartışması ile ilişkilidir.

Tümeller sorunu, ontolojik ve epistemolojik statü içerisinde Antik Çağ felsefesine olduğu kadar Orta Çağ felsefesine de damgasını vuran ünlü tartışmalardan biridir. Orta Çağ felsefesinde dönem boyunca en ağırlıklı felsefi tartışma tümeller üzerine olmaktadır. Porphyrios (M.S 233-305)'un yorumu ile Orta Çağ'a aktarılan bu düşünceler, tümeller tartışmasına merkezi yaklaşımların da kaynağı olmuşlardır. Tümeller tartışması bir sorun olarak asıl formuna Porphyrios ile ulaşmıştır.

Porphyrios'un Isagoge ya da Aristoteles'in Kategoriler Öğretisine Giriş adlı eserinde duyurduğu zihnimizin ve bilgimizin değeri sorusuna dayanan bu tartışma şu soruyla başlamıştır: Tümeller gerçek midir değil midir? Gerçekte bunlar birçok gerçeklikte ortak olan bir doğayı ve bu gerçeklikleri gösteren düşünceyi de belirleyebilirler. Her şeyden önce bireysel gerçekliklerin özyapılarıyla düşüncelerin ve bilimlerin özyapıları arasında bir karşıtlık var gibidir. Deney bize birincilerin gerçek insanlar gibi çok olduğunu, değişken ve yerelleşmiş olduğunu, ikincilerinse insanlık gibi tek, değişmez, zorunlu ve ölümsüz olduğunu göstermektedir (Timuçin, 1992:249). Porphyrios'un kendisi tümeller tartışmasına girmemiş ancak bu düşünceleri kendisinden sonra başlayacak olan kavgaya sebep olmuştur. Bu sorunu çözmek için Orta Çağ'ın düşünürleri değişik bakış açıları geliştirmişlerdir.

Bu bağlamda tümeller sorunu Yeni Platoncu Porphyrios'un Aristoteles'in mantığına yazdığı ek kitap olan Isagoge adlı çalışmasıyla Orta Çağ felsefesine girmiş ve Porphyrios'un ortaya attığı sorular ışığında biçimlenmiştir. Isagoge, esas itibarıyla Aristoteles'in Kategoriler adlı eserinin daha iyi anlaşılması amacıyla yazılmıştır. Porphyrios eserin başında Khrysauros'a hitap eder ve kategoriler öğretisini öğrenmek için cins, ayırım, özellik, tür ve ilineğin ne olduğunu bilmek gerektiğini, bunun için kendisine yüzeysel ve basitçe bir açıklama yapacağını söyler. Porphyrios tümeller tartışmasının temel sorularını şu şekilde ortaya koymaktadır: 'İlkin cinsleri, türleri ilgilendiren şeylerde, bunların kalıcı tözsel gerçeklikler olup olmadığını ya da aklın yalın kavramları olup olmadığını ve tözsel gerçeklikler olduğu kabul edildiğinde, cisimli mi yoksa cisimsiz mi olduğunu son olarak da onların ayrı ya da duyulur şeylerde ve onlara göre var olup olmadığını bilme konusunda söz etmekten kaçınacağım; burada çok başka ve çok daha geniş bir araştırma isteyen bir sorun vardır' (Porphyrios, 1986:11). Anlaşılmakta ki Porphyrios Isagoge adlı eserinde üç adet soru belirlemiş ve bu sorular tümeller tartışmasının temel soruları olarak kabul edilmiştir.

1. Cinsler, türler kalıcı tözsel gerçeklikler midir, yoksa zihnin yalın kavramları mıdır?
2. Tözsel gerçeklikler ise, bunlar cisimsel mi yoksa cisimsel olmayan varoluşa mı sahiptir?

3. Duyulur şeylerde ve onlara göre mi var olurlar, yoksa onlardan ayrı mıdır?

Porphyrus ortaya koyduğu bu soruları cevaplamaktan ziyade, Aristoteles'in Kategoriler adlı eserinde geçen temel terimlerin anlamları ve bu terimlerin kendi aralarındaki ilişkiler üzerine incelemelerde bulunmuştur. Yaptığı bu inceleme, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak araştırma alanına ilişkin terminolojide belirleyici bir rol oynamıştır. Kısacası Porphyrios, bu sorulara cevap vermekten kaçınmış fakat cins, tür, özellik, iline, ayırım hakkındaki açıklamaları, tümeller tartışmasının terminolojisini belirlemiştir.

Öte yandan Boethius (M.S 447-524) hem Aristoteles hem de Porphyrios'un eserleri üzerine yazdığı girişlerle, Orta Çağ'da tümeller tartışmasını başlatmış ve iyice alevlendirmiştir (Çüçen, 2010:95). Bu bağlamda Boethius, Orta Çağ'ın ünlü tümeller tartışmasını başlatmış ilk düşünür olarak görülür (Cevizci, 2009:214). Boethius, Isagoge'ye yazdığı ikinci yorumda Porphyrios'un belirlediği sorulara Aristotelesçi bir açıklama getirmiştir. Buna göre, tümeller fizik nesnelere ortak olarak bulunurlar. Onlara, tecrübelerin akıl tarafından soyutlanması ile ulaşılır.

Boethius yaptığı mantık çevirilerine yazdığı girişlerde cins ve tür gibi ikinci derece kategorilerin gerçekten birer varlığı var mıdır? diye sorarak tümellerin durumunu tartışır. Cins ve türlerin kendi başlarını bir varlıkları var mıdır? Yoksa onlar sadece zihnin soyutlamaları mıdır? Cins ve türler, tikeller içinde bulunan ortak özellikler olarak vardılar, ama tikellerin dışında bir varlıkları yoktur. İnsan zihni soyutlama gücüyle, tümel kavramları, somut bireylerden çekip çıkartabilir. Tümeller algılanabilir nesnelere bulunurlar. Fakat maddi nesnelere bağımsız olarak düşünülebilirler. Bu konuda Boethius Aristotelesçi olmasına rağmen, Platon ve Plotinos (M.S 205-270)'un etkisiyle felsefeyi, tümellerin içinde toplandığı Tanrı zihninin seyrine dalmaktır diye tanımlar (Çüçen, 2010:96).

Boethius'un tümeller tartışması açısından önemi hem tümeli tanımlaması hem de Aristotelesçi cevapları ortaya koymasındadır. Boethius eserinde tümeli 'aynı anda birden çok şeye ortak olan şey' olarak tanımlamıştır ve Boethius'un ardından bir şeyin aynı anda birden çok şeye ortak olmasının nasıl imkânlı olduğu araştırılmıştır. Aynı zamanda Boethius, Aristotelesçi görüşleri tartışmaya dâhil etmesiyle realizmin kollarından birini oluşturmuştur.

Gerçekten tümel diye bir varlık ya da kavram var mıdır? Eğer varsa nerede ve ne cinstendir? Tikelin bilgisinin ya da biliminin olamayacağı, tümel olanın bilgisinin asıl olduğu anlayışının etkisiyle Orta Çağ'da tümel denildiği zaman, Augustinus (M.S 354-430)'ta olduğu gibi Tanrı anlaşılmış ve gerçekten var olanın Tanrı olduğu düşünülmüştür (Çotuksöken, 1993:21). Hristiyan felsefesine göre, gerçekten tümel varlık vardır ve o, Tanrı'dır. Tümel varlığın yok olması Tanrı'yı da yok etmektedir. Aynı şekilde tümel varlık var fakat tekilin içinde demek de Tanrı'yı tekil

yaparak cisimleştirmektedir. Tümel varlık gerçekten yoktur fakat tümel denilen kavramlar sadece birer dilsel ya da zihinsel soyutlamalardır diyen görüş de Tanrı'nın varlığını tehlikeli bir duruma sokmaktadır. O halde, tümellerin varlığı gerçekten Orta Çağ felsefesi için büyük bir sorundur (Çüçen, 2010:96).

Bu noktada Orta Çağ felsefesinde tümeller tartışmasında üç farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır:

1 - Katı Kavram Realizmi: Tümel kavramların, nesnelere önce başlı başına olan subjektif bir realiteleri vardır. Gerçekten tümeller, tikelden ve insan zihninden bağımsız olarak bir gerçekliğe sahiptir. Bu görüş kendini Platon felsefesiyle temellendirmektedir. Orta Çağ'daki başlıca temsilcileri: Saint Augustinus ve Aziz Anselmus (M.S 1033-1109)

2 - İlimli Kavram Realizmi: İlimli realizme göre, tümeller gerçek olmasına rağmen tikellerden ayrı bir varoluşa sahip değildirlere. Bu yaklaşıma göre tümeller, nesnelere ilişkileri açısından aşkın -transcendent- değil, içkin -immanent- tirlere. Yani tümel kavramlar nesnelere içindedirler ve bunlar nesnelere özleriyle ilgili formlardır. Nesnenin dışında ayrıca bir varlıkları yoktur. Var oluşları nesnedir. Bu görüş Aristoteles felsefesiyle kendini temellendirmektedir. Orta Çağ'daki başlıca temsilcileri: Petrus Abelardus (1079-1142), Albertus Magnus (1193-1280), Aziz Thomas Aquinas (1225-1274) (Gökberk, 1993:163).

3 - Nominalizm (Adcılık): Nominalizm sözcüğü Latince 'Ad' anlamındaki 'Nomen' kelimesinden gelmektedir. Nominalizm, realizmin tam karşıtı olarak tümellerin ne gerçeklikte ne de zihinde bir gerçekliğe ve varoluşa sahip olmadıklarını, onların yalnızca dilde var olabileceklerini savunan görüştür. Nominalistlere göre gerçek olan tikeller -nesnelere- dir (Russell, 1970: s.145-146). Aynı zamanda tümel kavramlar nesnelere sonradırlar ve bizim sonradan kurduğumuz subjektif kavramlardır. Bunlar sadece nesnelere bizim vermiş olduğumuz isimlerdir -adlardır- Kısacası tümeller boş bir sesten başka bir şey değildir. Orta Çağ'daki başlıca temsilcileri: Roscelinus (1050-1125), Ockhamlı William (1285-1347) (Gökberk, 1993:163).

Orta Çağ'da Platon ve Aristoteles geleneğinden ilk kopma XII. yüzyılda Roscelinus ve Abelardus ile başlamıştır. Ockhamlı William ise Roscelinus'la başlayan nominalist anlayışın şüphesiz en büyük temsilcisidir. Tümelleri düşüncenin konusu olarak kabul etmemesi ve entelektüel bilginin objektif değerine karşı şüpheli bir yaklaşım içerisinde bulunması dolayısıyla nominalizm kavramcılığın karşısında yer almıştır. Batı düşüncesinde adcılığı sistemli bir şekilde savunan ve din eleştirisinde kullanan Roscelin ise tümellerin nesne olabileceğini reddederek onların birer sözcük, ses ve boş isimden ibaret olduğunu söylemiş, gerçek olanın sadece tikel varlıklar olduğunu iddia etmiştir. Roscelin'in tikel olanı kabul ederek, tümelleri boş kavramlar olarak nitelemesi, metafiziksel iddiaları ve değişmez ilkeleri bulunan Hristiyanlığı temelden sarsmış, başta Tanrı inancı olmak üzere, Teslis ve Asli Günah

gibi pek çok dogmanın reddedilmesine zemin hazırlamıştır. Kilise ve kilise öğretilerini gerçek kabul etmeyen Roscelin kilisedeki bireyi de ön plana çıkarmış ve Asli Günah anlayışından ziyade, kişilerin bireysel inancını önemsemiştir. Roscelin'e itiraz eden Champeaux'lu Guillaume (1070-1121) ise tümel kavramları esas almış, sesten ibaret olan şeylerin tümeller değil aksine tikeller olduğunu ifade etmiş ve antropolojide gerçek olan şeyin insan türü olduğunu belirtmiştir. Guillaume insanı sadece birey olarak görenleri yermiş, esasta bütün bireylerin aynı olduğunu ve sadece özleminin arızı değişikliği ile birbirinden ayrıldıklarını ileri sürmüştür (Weber, 1993:154).

Tümelleri içi boş kavramlar olarak niteleyen Roscelin'e kilise tepki göstermiş 1092 yılında düşüncelerini yasaklamış ve taraftarlarını mahkûm etmiştir. Bu yüzden yaklaşık olarak iki yüz yıl boyunca tümeller konusunda yeni bir gelişme görülmemiştir. Bu dönemde John Duns Scotus'un realizmi ve Guillaume Durand (1230-1296)'ın 'var olmak birey olarak mevcut olmaktır' biçiminde özetlenen realizm karşıtı görüşleri dikkat çekmiştir. XIV. yüzyılda ise Ockhamlı William'la birlikte realistlerle mücadele eden ve onların iddialarını çürütmeye çalışarak Aristoteles mantığını Platoncu gelenekten arındırmayı amaçlayan yeni bir adcı akım ortaya çıkmıştır. Tümellerin realite değil, sadece birbirine benzeyen şeyleri göstermeye yarayan birer işaret ve kelime olduğunu söyleyen William da diğer adçılar gibi gerçek olanın sadece birey olduğunu dile getirerek, bilgi ve inanç, diğer bir deyişle dünya ile kilise arasında bir ayırmda bulunmuş, bir yandan metafiziğe ve metafizik iddiaları bulunan bilimlere kuşkuyla yaklaşmış, diğer yandan rasyonel teolojinin imkânsızlığından söz etmiştir. William için görülebilen ve bilinebilen realite ancak tikel ve olumsal olan şeylerdir. Bu açıdan Tanrı'nın varlığının ve birliğinin kanıtlanması da imkânsızdır. İnsan için söz konusu olan şey de zaten bireysel inançtır. Bu düşüncelerine rağmen William'ın tümelleri bir kurgu olarak görmemesi ve sonuç itibarıyla inancı reddetmemesi kendisini diğer adıcılardan ayırmıştır (Topaloğlu, 2005:57).

Nominalizme göre tümel kavramlar sadece zihinsel bir tasarımdır ve bir gerçekliği yoktur. Tümeller buharlaşan, uçup giden bir sesten başka bir şey değildir. Bu görüşe göre asıl ve tek var olan tekiler yani, tek tek nesnelere. William'a göre töz, tekil ve bir olduğu için hiçbir tümel de töz olamaz; çünkü tümel zihnin bir yapısı olarak zihindedir. Zihinden bağımsız tümel yoktur. Tümeller zihinsel boyutta kavramlara karşılık gelirler. Aynı şekilde cins ve türler zihnin dışında bulunamazlar. Cins ve tür, nesnelere ne olduğunu veren formlardır, ama kendileri birer öz veya varlık değildirler. Tümel kavramlar, dil ve yazı imleriyle yani işaretleriyle kendilerine varlık bulurlar. Ne zaman bir kavram, bir im veya işaretle kendini bir başka varlığın ifadesi olarak verirse, o zaman varlığa sahip olur. O halde, tümeller dil ve yazı imleri ve sembollerleriyle varlığa gelirler. Tümellerin gerçek varlığı yoktur, onlar dilsel sözcük ve isimlerden ibarettir. Tümellerden söz etmenin ne gereği ne de anlamı vardır (Topaloğlu, 2005:57).

William, varlıklar gereksiz yere çoğaltılmamalıdır diyerek tümellerin varlığını o meşhur usturasıyla kesip atmıştır. Ockham'ın usturası, bilim tarihi açısından

önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda Ockham, eğer iki hipotez yarışiyorsa en basit olan tercih edilmelidir diyerek bilimin temel ilkelerinden biri olan basitlik ilkesinin temelini atmıştır (Ural, 1988:132).

Daha sonraları, Albertus Magnus tümeller probleminin geldiği durumu üç temel kategoriye ayıracak bir sınıflandırmaya gider ve tümel olanın içinde bulunabileceği üç durumdan bahseder. Bunlar, ‘nesneden önce’, ‘nesnenin içinde’ ve ‘nesneden sonra’ şeklindedir. İlk görüş, tümellerin fizik nesnelere önce var olduğu; ikinci görüş, tümellerin fizik nesneyle beraber var olduğu fikrine dayanır. Üçüncü görüş ise, tümellere fizik nesnelere sonra, nesnel bir gerçekliği olmaksızın, uzlaşım yolu ile ulaşıldığını ifade eder. Bu görüşlerden ilki Platoncu, ikincisi Aristotelesçi gerçekçilerin; üçüncüsü ise adçıların tümel anlayışını özetlemektedir. Tümel kavramların var oluşları konusundaki bu üç temel tartışma skolastik felsefenin gelişmesindeki üç dönemi de birbirinden ayıran ölçülerdir:

1. Tümeller nesneden önce (skolâstiğin ilk dönemi)
2. Tümeller nesnenin içinde (skolastiğin yükseliş dönemi)
3. Tümeller nesneden sonra (skolastiğin son dönemi) (Gökberk, 1993:163).

Bu bağlamda anlatılanların tümü dikkatleri tümeller probleminin teolojik önemine dikkat çekmektedir. Eğer nominalizm benimsenirse Hristiyanlığın (kilisenin) evrenselliği, enkarnasyon, asli günah, teslis, yeniden doğuş, meleklerin varlığı ve ekmek ve şarabın Hz. İsa’nın eti ve kanı olduğu konusundaki kabulleri ortadan kalkmaktadır. Bu özelliği ile nominalizm Hristiyanlık için son derece tehlikelidir. Örneğin; kendisini bireylerin ötesinde bağımsız bir güç gören kilise bir sözcükten ibaret olacak ve gücünü yitirecektir. Aynı zamanda asli günah, Âdem’in cennetten kovulmasına neden olan ve Hristiyan inancına göre İsa’nın ve bütün insanlığın paylaştığı kabul edilen günahdır. Eğer var olan sadece tek tek nesnelere, bütün insanların paylaşması söz konusu olabilecek; insan türünün taşıyabileceği bir günah da söz konusu olamaz. Aynı şekilde İsa’nın bedenini ve kanını temsilen ekmek yemek ve şarap içmekte bir anlam ifade etmeyecektir. Eğer genel kavramların bir gerçekliği yoksa Tanrı-İsa ve Kutsal Ruh arasında bir ilişki kurulamayacak; teslis, üç ayrı Tanrı’nın varlığını gerektirecektir. Yine örneğin meleklerin varlığı konusunda hem realizm hem de nominalizm sıkıntıya düşecektir. Realizme göre tikeller tümel ve aynı bir ortak formdan pay alır ve maddelerinin farklı olması onların arasındaki farkları yaratır. Ancak bu durumda melekler arasındaki farkı yaratan nedir? Maddeleri olmadığına göre çok sayıda melek nasıl olmaktadır. Bu duruma göre tek bir meleğin olması gerekir ki bu da Ortodoks Hristiyan inancına uymaz (Gökberk, 1993:163). Bu açılardan bakıldığında tümellerin kabulünün Hristiyanlar için ne kadar önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Hristiyan felsefesinde hâkim olan görüş radikal realist görüştür. Yaşadığımız dünyanın gerçekte var olmadığını, gerçekten var olanın öte dünya olduğu tezini

işler, ahiret inancını temellendirir. Başka bir ifadeyle içinde yaşadığımız bu dünyanın gelip geçici olduğunu, asıl gerçekliğin aşkın bir öte dünya olduğunu savunur (Hacıkadiroğlu, 1985:148).

Aşkın bir gerçekliği öne çıkaran Hristiyan felsefesi tüm ilgiyi bu gerçekliğe çeker ve öte yandan kilisenin hâkimiyetini pekiştirir. Ayrıca yine Hristiyanlıktaki asli günah ve teslis, tümlerin gerçek olması durumunda asli günahın tüm insanlık tarafından paylaşılmasını ve Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bir üst cins olan Tanrı ile aynı şey olduğu anlayışını temellendirir. Ama diğer taraftan realizme göre gerçek olan bireyler değil de tümlerse Tanrı sadece tümleri bilir ve bireyleri bilmezse onun mükemmelliği tartışmalı hale gelir. Buna ek olarak realizm, bir cins-tür sıralaması içinde en üstün cins olan Tanrı'nın altındaki türleri içine alan bir sıralamada tek gerçek varlık olmasını ve diğerlerinin ondan bir türemeye meydana gelmesini yani panteizmi ortaya çıkarır. Bu hiyerarşik sıralama diğer yandan da etik bir probleme yol açar. İyi dediğimiz şey her şart altında mı iyidir yoksa Tanrı istediği için mi iyidir? İlkinin kabul etmek Tanrı'dan ayrı bir değerler alanı oluştururken ikincisi bizi nominalizme götürür. Epistemolojik açıdan bakıldığında da duyulur dünyayı ve insanı yetileri bir tarafa bırakan realist bakış daha çok bir imana ve aydınlanmaya dayanan ilahi olan bilgiyi öne çıkararak, deney ve gözlemin, aklın ortaya koyduğu bilgiyi görmezden gelir (Cevizci, 2005:1650).

Skolastikler çevresinde XI. ve XII. yüzyıllarda ortaya çıkan tümler tartışması düşünce dünyasını epeyce uğraştırdı. Bu tartışma mutlu bir gelişimin, felsefeye dönüşün ya da felsefede yeniden doğuşun ilk belirtisiydi. Bundan böyle felsefe dinin hizmetçisi olma görevini bitirmiş olarak asıl konusuna, bilgi nedir ve bilginin değeri nedir? konusuna dönüyordu. Bunda hem din çevrelerinin hem din dışı ortamların çok önem verdiği Aristoteles mantığı da belirleyici olmuştur. XI. ve XII. yüzyıllar sermayeciliğin feodallikten ve yeni felsefi kavrayışın skolastik felsefeden doğmaya başladığı yüzyıllardır. Böylece felsefe asıl görevine dönerken ilk insancı düşünürleri de ortaya çıkarmış oldu. Bu felsefenin özerkliğe kavuşması yolunda ilk adımların atılmasıydı. Gönülden akla, metafizikten fiziğe, Platonculuktan Aristotelesçiliğe doğru bir dönüşüm gerçekleşiyordu. Bu biraz da Orta Çağ'ın sonunu erkenden bildiren bir belirtiydi. Bu dönüşümde itici gücü özellikle Aristoteles'in mantık metinleri sağladı. Tümler tartışması felsefe insanlarını çok uğraştırdı ve onlar arasında bitmez tükenmez çekişmelere yol açtı (Timuçin, 1992:249).

Felsefe tarihinde Platoncu realizme karşı bir tepki olarak ortaya çıkan ve sadece tikellerin gerçek olduğunu iddia eden nominalizm, Orta Çağ'da Roscelin ve Ockhamlı William gibi düşünürlerin düşünceleriyle yaygınlık kazanmış modern dönemde ise deneyciler ve mantıkçı pozitivistlerin kuramlarında varlığını devam ettirmiştir. Orta Çağ'ın ardından 17. yüzyıl Batı dünyasında Thomas Hobbes (1588-1679)'la temsil edilen nominalizm, 18. yüzyılda duyumcu Etienne Bonnot de Condillac (1715-1780) ve yararçı düşünür John Stuart Mill (1806-1873)'in düşüncelerinde varlığını devam ettirmiştir. 'Düşüncenin konusu asla at, üçgen değil, fakat bu

at, bu üçgendir' diyen Mill, tümel kavramların gerçekliğini bireysel alana indirgemiştir. Yeniçağa kadar klasik ve metafizik biçimleriyle bilinen ve zaman zaman kavramcılık adı altında kendini gizleyen nominalizm Rönesans'la birlikte bilimsel bir çehreye bürünmüştür. Bilimsel nominalizm olarak anılan bu yeni yaklaşımın temsilcileri arasında fizikçi ve bilim tarihçisi Pierre Duhem (1861-1916) ile E. Le Roy gibi düşünürler bulunmaktadır. Matematikçi Henri Poincare (1854-1912) de bu akıma yakın bir çizgiyi takip etmektedir. Bunlara göre bilimsel olgu ve olaylar, kanunlar, teoriler nesnel dünyanın bir tasavvuru değil, zihnin kurgularıdır. Zihin bu kurguları da gerçekliğe karşılık gelmeyip tamamen yapay ve semboliktir. Sözelimi matematik ve fizik bilimi, nesnelere kavranılır hale getirmek için yapılmış sembolik bir dilden ibarettir (Topaloğlu, 2005:61-62).

Nominalist düşünceye, algılarımızı duyum ve izlenimlerimize indirgeyen David Hume (1711-1776)'da, dinsel önermeleri olgusal içerikten yoksun bulan mantıkçı pozitivistde, varlığımızın özümüzden önce geldiğini ileri süren varoluşçulukta ve tek gerçek realite olarak maddeyi esas alan materyalist ve Marksist felsefe anlayışlarında da rastlanmaktadır. Karl Marx (1818-1883)'in adıcılığı 'materyalizmin Orta Çağ'daki ilk ifadesi' olarak değerlendirmesi de maddecilik ve nominalizm arasındaki yakın ilişkinin boyutlarını göstermektedir. Tecrübeciler de bilgilerimizin genel geçer doğruluğu için duyumları esas alarak katı bir ontolojik nominalizme varmıştır. Adıcılığın çağdaş temsilcilerinden Nelson Goodman (1906-1998) ile birlikte Amerikalı ünlü düşünür Willard V. O. Quine (1908-2000) özdeşliği olmayanın varlığını da kabul etmeyecek, nitelik, tür ve özlerin varlığın değil anlığın yapıları olduğunu, doğamızdaki bir eğilim neticesinde dili kullanarak tümelleri tasnif ettiğimizi, gerçekte bunların bir varlıklarının bulunmadığını belirtmiştir (Denkel, 1998:98).

Aydınlanmayla birlikte bilgi arayışında tikellere öncelik verilmesi, bir anlamda gözlem ve deney yöntemiyle tek tek nesnelere üzerinde durulması Batı da bilimsel zihniyetin gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Bilimsel ilerlemeler sayesinde, kanıtlamaya dayalı doğa bilimlerinde gelişmeler, bununla birlikte inanca dayalı ve tümel kavramlara öncelik veren din bilimlerinde (kilise öğretilerinde) ise gerilemeler görülmüştür. İnsanın sadece tikel kavramların gerçekliğine vakıf olabileceği ve sadece onların varlığını kanıtlayabileceği, buna karşın genel kavramlara ulaşamayacağı ve nesnelere âlemde onların varlığını kanıtlayamayacağı anlaşılınca genel kavramlardan oluşan dinin bilimselliği ve geçerliği ciddi biçimde sorgulanır hale gelmiştir. Sonuç itibarıyla sadece görülebilen ve bilinebilen tikel nesnelere gerçek kabul edilmesi, gözükmeyen hatta deneysel yöntemlerle bilinmeyecek (kanıtlanamayacak) inanç unsurlarını içinde barındıran din için ciddi bir kriz oluşturmuştur (Topaloğlu, 2005:64).

Nominalizmin geçerli olarak kabul edildiği bir ortamda, Tanrı'nın nesnelere hareketle bilinmeyeceği ve bilimsel olarak varlığının kanıtlanamayacağı düşü-

nülmüştür. Bu nedenle Yeniçağ'da Tanrı'dan (özellikle Hristiyanlığın teslis inancından, yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh birlikteliğinden) ve asli günah kavramından rahatlıkla söz etmek imkânsız hale gelmiştir. Öncelikle Teslis anlayışı tartışılmış Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u birleştiren ortak özün birbiriyle ilişkisi sorgulanmıştır. Günahkârlık kavramı yeniden ele alınmış, günahkâr olan bireyin kendisidir denilerek bireyüstü asli günah kavramından söz etmenin anlamsızlığı vurgulanmıştır. Bu olup bitenler karşısında yeni bir ilerleme sağlayamayan ve kendini aşamayan din (özellikle Hristiyanlık) ve dini kurumlar eski gücünden uzaklaşmış, her şeyin ötesinde bilimsel alandan çekilmek zorunda kalmış, sadece bireyin inanç dünyasında rol oynayan, moral değerlerine katkı sağlayan ve öteki dünyaya ait gereksinimlerine karşılık vermeye çalışan kurumlar haline gelmiştir (Topaloğlu, 2005:64).

Orta Çağ'da kilisenin huzurunu kaçıran ve yaşanan dünya ile bağlarını koparan nominalizm, Yeniçağ'da inançla bilim arasına kalın bir hat çizerek her iki olgunun birbirinden iyice ayrılmasına yol açmıştır. Tümmellerden söz eden, daha da önemlisi nesnelere dünyasında somut karşılığı bulunmayan bir varlığı ve bu varlığın soyut niteliklerini haber veren din ile somut objeleri göz önünde bulunduran ve sadece onlar üzerinde yoğunlaşan bilim, modern dönemle birlikte ortaya çıkan yeni epistemolojik yaklaşımların da katkısıyla kendi gerçek alanlarını fark etmiş ve kendi köşelerine çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durumdan da din, özelde Hristiyanlık ve kilise, diğer bazı felsefi ve reformcu akımların da etkisi ile skolastik dönemdeki otoritesini yitirmiş ve ciddi kayıplar vermiştir. Yeni dönemle birlikte pozitivist karaktere bürünen nominalizm diğer etkenler içerisinde en önemli rolü üstlenerek rasyonel düşünce ve bilimsel çabaların hız kazanmasına neden olmuş, sonuç itibarıyla kutsal kitapların içeriğine din temelli etik değerlere kuşkuyla yaklaşımın önünü açmıştır (Topaloğlu, 2005:64-65).

Nominalizm sayesinde, bilgi arayışında tek tek nesnelere -tikelleri- inceleme gerekliliği ortaya çıktı. Bunun yolu ise gözlem ve deney yapmaktır. Bu sayede gözlem ve deney yöntemi, güvenilir bilginin bir aracı haline geldi. Gözlem ve deneyin en güvenilir bilgi edinme yöntemi olduğuna dair düşüncenin güçlenmesi, doğa bilimlerinin doğuşunu hızlandırdı. Nominalizmin doğa bilimlerinin önündeki en büyük engellerden birini ortadan kaldırması ve güvenilir bilgi edinme sürecinin yolunu açması, bilim ve düşünce tarihi açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur (Ural, 1988:132).

Ockhamlı William'la birlikte nominalizm Rönesans ve Reform zamanına kadar etkisini sürdürmüş ve kilisenin dünyayla ilgili bağlarını koparmıştır. Papalığın güçten düşüşünü hızlandırmış, bir anlamda skolastisizmin sonunu hazırlamıştır. Daha da önemlisi deneysel ve seküler bir bakış açısıyla doğa bilimlerinin araştırılmasına zemin hazırlamıştır (Topaloğlu, 2005:58).

Sonuç

Tümeller tartışmasının önemi, Orta Çağ düşüncesine damgalarını vuracak olan realizm ve nominalizm olmak üzere iki temel yaklaşımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olmasıdır. Tümeller tartışması felsefeye dönüşün ya da felsefe de yeniden doğuşun ilk belirtisidir. Çünkü felsefenin dinin hizmetçisi olma görevi bitmiş asıl konusuna, bilgi nedir ve bilginin değeri nedir? konusuna dönüş başlamıştır. Bu felsefenin özerkliğe kavuşması yolunda ilk adımların atılmasıdır. Aynı zamanda bu gelişim Orta Çağ'ın sonunu erkenden bildiren bir belirti olmuştur.

Orta Çağ'da Roscelin ve Ockhamlı William gibi düşünürlerin düşünceleriyle yaygınlık kazanmış olan nominalizmin geçerli olarak kabul edildiği bir ortamda, Tanrı'nın nesnelere hareketle bilinemeyeceği ve bilimsel olarak varlığının kanıtlanamayacağı düşünülmüştür. Bu nedenle Yeniçağ'da Tanrı'dan (teslis inancından), ve asli günah kavramından söz etmek imkânsız hale gelmiştir. Öncelikle teslis anlayışı sorgulanmış, günahkârlık kavramı yeniden ele alınmış, günahkâr olan bireyin kendisidir denilerek bireyüstü asli günah kavramından söz etmenin anlamsızlığı vurgulanmıştır. Buna karşın bir ilerleme sağlayamayan Hristiyanlık ve dini kurumlar eski gücünden uzaklaşmış ve bilimsel alandan çekilmek zorunda kalmış, sadece bireyin inanç dünyasında rol oynayan ve öteki dünyaya ait ihtiyaçlarına karşılık vermeye çalışan kurumlar haline gelmişlerdir.

Orta Çağ'da kilisenin dünya ile bağlarını koparan nominalizm, Yeniçağ'da inançla bilim arasında kalın bir hat çizerek her iki olgunun birbirinden iyice ayrılmasına yol açmıştır. Din ile bilim, kendi gerçek alanlarını fark etmiş ve kendi köşelerine çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu durumdan da din ve kilise, diğer bazı felsefi ve reformcu akımların da etkisi ile skolastik dönemdeki otoritesini yitirmiştir. Yeni dönemle birlikte pozitivist karaktere bürünen nominalizm rasyonel düşünce ve bilimsel çabaların hız kazanmasına neden olmuş, sonuç itibarıyla din temelli etik değerlere kuşkuyla yaklaşımın önünü açmıştır.

Nominalizm sayesinde, bilgi arayışında tek tek nesnelere -tikelleri- inceleme gerekliliği ortaya çıkmış ve bunun yolunun ise gözlem ve deney yapmak olduğu vurgulanmış bu sayede gözlem ve deney yöntemi, güvenilir bilginin bir aracı haline gelmiştir. Gözlem ve deneyin en güvenilir bilgi edinme yöntemi olduğuna dair düşüncenin güçlenmesi, doğa bilimlerinin doğuşunu hızlandırmıştır. Nominalizmin doğa bilimlerinin önündeki en büyük engellerden birini ortadan kaldırması ve güvenilir bilgi edinme sürecinin yolunu açması, bilim ve düşünce tarihi açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nominalizm, Rönesans ve Reform zamanına kadar etkisini sürdürmüş, kilisenin ve papalığın güçten düşüşünü hızlandırmış, bir anlamda skolastisizmin sonunu hazırlamıştır.

Kaynakça

Aristoteles. (1985). *Metafizik*, Ahmet Arslan (Çev.), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Cevizci, Ahmet. (2005). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınlar.

Cevizci, Ahmet. (2009). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları

Çotuksöken, Betül. (1993). *Orta Çağ Yazıları*, İstanbul: Kabcacı Yayınları.

Çüçen, Kadir. (2010). *Ortaçağ ve Rönesans'ta Felsefe*, İstanbul: Ezgi Kitabevi.

Denkel, Arda. (1998). *Nesne ve Doğası*, İstanbul: Doruk Yayınevi.

Gökberk, Macit. (1993). *Felsefe Tarihi*, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hacıkadiroğlu, Vehbi. (1985). *Bilgi Felsefesi*, İstanbul: Metis Yayınları.

Korkman, Hamdi. (2018). *Tümmeller Tartışmasının Psikoloji Bilimi Açısından Doğurguları*, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayı:66,

Kırgızistan: Akademik Bakış Dergisi.

Odabaş, Uğur Köksal. (2018). *Platon*, Ankara: Araştırma Yayınları.

Porphyrios. (1986). *Isagoge*, Betül Çotuksöken (Çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Russell, Bertrand. (1970). *Felsefe Meseleleri*, Hayrullah Örs (Çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Timuçin, Afşar. (1992). *Düşünce Tarihi*, İstanbul: B. D. S. Yayınları.

Topaloğlu, Aydın. (2005). *Tümmeller Sorunu*, Nominalizm ve Din, Sayı:34, Ankara: Felsefe Tartışmaları.

Ural, Şafak. (1988). *Bilim Tarihi*, İstanbul: Kırkambar Yayınları.

Weber, Alfred. (1993). *Felsefe Tarihi*, H. Vehbi Eralp (Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınlar.